



ZORA

Časopis

za zabavo, znanost in umetnost.



Štev. 4.

V Mariboru, 15. februarja 1872.

Tečaj I.

Zabavni del.

Gospoda Perutke rokavice.

Humoreska.

Veste kaj je — dogodba?

Dogodba, to je v Mrkvovicah, malem češkem mestu, parada na praznik sv. Telesa. Kajti to nij navadna parada. Drugod se misli, da kader nališpajo Mrkvovičani nekoliko altarjev in izpihajo iz graščinkega gozda nekoliko „majev“, — to je vse. Ali to ni istina. To ni še vse, niti tedaj ne, kader stari vojak Matej, ki ima trafiko in v njej plesjivi tabak, za škednji možnarje izpaljuje. Dečki ga sicer vedno vznemirjajo, revež se ne more nad njimi dovolj najeziti, da, lani ga je celo nekoliko tepecev zasmehovalo, da je „baba“, a ne kanonir, ker si ne upa možnar zažigati drugače, nego trisežnjevo palico; zdaj pa kanonirji v Parizi in drugod kanone že žveplenkami zažigajo.“ To je starega Mateja sicer grozno segrelo, toda — dogodba, historična dogodba to vendar še ni bila.

Kjer ima biti dogodba prava, morajo pri tem biti ostrostrelci. Da, da, mrkvoviški ostrostrelci. Sicer jih je komaj poldrugi ducet, zato pa se vzdignejo vsi do enega v belih hlačah in rokavicah — rama k rami, mali in veliki, se svojim „panem hejtmanem“ na čelu, in trompetarjem zadaj.

Kaj bi za to dali gospodje Cislajtani, če bi oni mogli takovo gardo v svoj „rajhsrat“ dobiti! Ali to imajo le v Mrkvovicah, in ti bi je ne dali za celi svet ne. Kajti to ni, kar si bodi, kader se samo enkrat v letu cela ta parada vzdigne na veliki trg, napravi najprej front, kakor „z nosom

k štirni“ — a potem gospod načelnik zakrikne: „Kertajh!“ k čemur njegov adjutant — to je: policaj Vokurka (razume se: tudi v gali) dostavi, da bi ne bilo pomote: „Hrbtom k rotovžu!“ In res, prej nego bi naštel pet in dvajset, že se ti z drugimi vred, tudi naš trompetar, obrnó kakor na škrpču zadnjim delom svojega života proti mestnej hiši.

Kaj še le, kader naš „trompetar“ — alias pekarski g. mojster Perutka — na svojo trompeto spusti „marš“ — to je krasota in radost, da vse preseže. Gorečnost, slast in navdušenje, s katerim je umel on trobiti, to je nepopisljivo. On je trobil, a kedar ni trobil, bili so prsti vedno na zaklopnicah, in oči vedno na gospodu načelniku. Kakor je ta le namignil, bil je Perutka že pripravljen in razlegalo se je, da je srce v telesu skakalo. A kaj še le rokavice njegove! Imeli so sicer vsi ostrostrelci rokavice, ali takovih, kakor g. Perutka ni imel nobeden. Padli sneg, lilije sv. Jožefa, najlepši cukur, labudje pero in kreda od Barchesa — vse to bila je le umazana šara proti belosti rokavic gospoda Perutke. Bile so to, kakor se vojakom spodobi, rokavice navadne; a gospa Perutkova, ta je ž njimi umela! Kakor je gospod Bog na Télovo dan dal, že si zapazil mile rokavice pri Perutkovih v oknu na špagati obešene „kakor dve grlici“ . . . in prej, nego je začelo vprvo zvoniti, jih je že gospa Perutkova nategovala na kuhovnico, da je vse pôcalo in praskalo.

To je bilo že navadno vsakoletno opravilo gospe Perutkove. Na noč pred sv. Telesom mu jih je namočila v milnej vodi in postavila na mlačno peč, da bi do zjutraj „odlegle.“

„To ti povem, maminko,“ ukazoval je mojster Perutka ženi, odhajaje zvečer nekam za nosom in to za svojim pravim kuprenim nosom — „to ti povem: zajtra rano, ko pet udari, da me zbudiš; a prej nego se zbudim, da je vse pripravljeno, kakor na piketi: trompeta, škornji, hlače, vojaška suknja, zavratnik, nogovice, čaka, ošivi, jermeni, sablja, gumbi, podveze, patrontaš, vse, vse naj mi je izpucano, kakor steklo, da se bodem svetil, kakor . . .“

„Inu, saj je dobro, dobro!“ zamrmra nevoljno „stara“, slutječ, kak ropot bo spet zajtra v celej hiši zaradi te parade. Ali parada je — parada. Bil je že na pragu, pa spet se je vrnil, „Pepiku! Pepiku! Kje vendar ta vražji paglavec tiči?“

„Tukaj, gospod mojster, v ničkah!“

„Denes pusti ničke stati in zapomni si, da grem zajtra na parado! Kaj ne veš, da je jutri sv. Telesa praznik?“ Paglavec se začne za ušesom praskati. „Ne veš, kaj to pomenja?“ zadere se gospod Perutka na novo. Čuj! To pomenja, da zajtra do petih, prej neg' ustanem, moram imeti vse pripravljeno, vse! Niti praška na suknji, niti madeža na hlačah, niti . . .“

„Nič ne skrbite, gospod mojster! Če mi le dajo gospa denar za kredo, za biks, košček mijla . . .“

„Imaš prav! Dobro, da si me spomnil. Hej, stara, ne pozabi dati Pepčeku denar za to, kar potrebuje. Da res, kaj pa rokavice?!“

„Inu prosim te, mož, daj mi že enkrat mir, in pokoj! Za Boga svetega! To je priprava k tej paradi, kakor kader se kak kralj na boj spravlja. Kaj ti sem morda že kterikrat pozabila izprati k paradi te tvoje rokavice?!“

„No, no, nikar se ne jezi,“ potolaži jo gosp. Perutka; „to veš: punktum! ob devetih moramo biti vsi do enega „sakumpak“ na placi, in zato . . .“

„Zato pa moraš, kakor hitro se dan napoči, kakor ena vihra celo hišo prevrniti!“ dodala je gospa Perutkova. „Rajši mi pojdi, kamor si se namenil, da se prej povrneš, in se vsaj napiš.“

„Grem, grem — ali počakaj,“ — in spet se vrne iz predveže — „kako pa, če bi se, postavim kje zadržal?“

„A kje bi se zadržal?!“ razvname se gospa Perutkova. „Ne veš, da sem kupila denes za večerjo vampe. Polivka bođe vampova in ocvrti (praženi) vampi . . .“ (bleki).

Ta beseda je gospoda Perutko omečila. Ljubil je sicer svojo polovico, kakor svojo trompeto, ali vampi — vampi, te je ljubil še bolj. „Pasja

kozica!“ je dejal, „da moraš te vampe ravno denes pripravljati, ko imamo ta imenitni zbor!“

„Glej ga no! zaradi vašega neumnega zbora bodem vpeljavala drugi red v gospodarstvu. A kaj boš tam v tem zboru delal do noči? V enej uri se lahko načebnrnjate, da vas bodo šobe bolele; a ob osmih si lahko zdrav in vesel spet doma.“

„Draga moja, ti tega ne razumeš, kaj je to zbor in kaj se pravi obravnavati. Tebi je lahko reči: moreš biti gotov! Ali ti nijsi še nikdar videla takega zbora in ne veš, koliko trpi, predno se vse to vsede; potem, predno se začne obravnavati; potem, predno je volitev; potem, predno se glasi seštejejo; potem . . .“

„Za Boga te prosim, pojdi mi, pojdi!“ potožila je gospa Perutkova zamaševaje si ušesa; „ti še od te parade zblazneš, in mene zblazneš in celo hišo zblazneš (znoriš)!“

„No, no, saj že grem . . . ali to ti polagam na srce: te rokavice — hočem reči: te vampe da mi pustiš od večerje, če bi se imel v tem zboru . . .“ med tem bil je srečno zunaj.

Nos ga je peljal, kakor magnetiška igla brodarja na oceanu po velikem trgu naravnost do gostilnice. Tam bil je ta „zbor.“ Gospod načelnik plačal je namreč denes, kakor na predvečer parade, dve vedri piva. Vzel jih je neposredno iz pivovara, natakari ni smel nič brozgati, pivko je tedaj bilo, kakor hren. Pa če bi tudi ne bilo, samo da nij krčmar — krede rabil!

To biva v Mrkvovicah, kedar je glavna skupščina. Snidejo se vsi kakor eden, za nekoliko ur pride veselje in potem — živio celi svet! Kar so Mrkvovice — Mrkvovice, se ni še prigodilo, da bi kak načelnik ostrostrelcev na ta dan pozabil ga dati dve vedrci „zboru.“ To bi bila katastrofa, kakoršne še ni bilo na svetu a do najdaljše smrti ne bi ga več volili za načelnika. Pivo je torej bilo, kakor živo srebro, gospod Perutka tudi ni bil pri pivu eden zadnjih, in tako je, predno je dobra ura pretekla, pozabil na ženo, na trompeto, na rokavice, da — in na vampe, ter v strahu božjem povzdigoval vrček in trkal, da so gore zelenele.

Saj se tako zbor ni mogel raziti, dokler so sodci tekli. Oni so sicer že zdavnaj zvonili, krčmar je že zdavnaj nastavil svoja vedrea, — ali prosim vas, kader je že enkrat človek v blaženosti, zakaj bi se od nje trgalo? Naš Perutka držal se je tedaj hlabro in vztrajal kot junak do konca. Bog ve, katero s polnočnih je čuvaj že odtrotil, ko se je končno najh'oljše volje proti domu zibal. Zdelo se mu je, da se ta svet nekako

vrti, tudi vrata lastne hiše mu so nekako gori in doli plesala in se sem ter tje majala . . . ali to dela vse važna dogodba, kakor je ta zajtrašnja parada.

Pred vrati bila je klopica. Vabila je tako zapeljivo k odpočinku, noge bile so tak težke, gospod Perutka se je že mislil na klopici zamakniti, ko mu na enkrat grozna misel želodec presune: da ni še večerjal, in da ga doma na peči čakajo pripravljeni vampi! Vampi! Hej, ti so bili še zapeljivši od klopice. Gospod Perutka se hipoma poravna in potrka na vrata. Črez nekoliko časa prikima Pepik in odpre. Gospod mojster nekaj zamolmlja, česar Pepik do najdaljše smrti razumel ne bode, a že je bil v sobi, in naravnost k peči. Sreča, da je svetil mesec, kakor ribje oko. Te ženske imajo neumno navado, da nastavljajo rade polno lončkov po peči; kako lahko bi med iskanjem vampov kaj zaropotalo in ženo zbudilo! Ali gospod Perutka je to znal. Niti enega lončka ni prevrnil, in precej na prvo prijetje je čutil, da se je pravega lotil. Skrbna ženka pustila mu je pogrnilo, pladenj ali okrožnik, vilice, nož, kruh, sol in poper, — vse je bilo pripravljeno, in srebrni mesec mu je svetil kakor na pozdrav. Še sveče užigati mu ni bilo treba; in to je bilo dobro. Kajti kader človek tako pozno domu pride, takrat še-le se pokaže, kako slabe žveplenke ti židje delajo. Glavica za glavico odpada, a kader se na vse zadnje kaka žveplenka vendar-le užge, pleše nagajilka spet tako dolgo okolo sveče, da dogori, in človeku prste popali.

Vampov bilo je polni pladenj, omake pa še več. Perutki se je srce smejalo pri tem pogledu. „Malo trdi“, mumljal je črez nekoliko časa, napenjaje se z vilicami in nožem na vso moč . . . „premalo kuhani . . .“

„Se ve da!“ zasliši se nevoljni glas iz nasprotne postelje: „rajši bi rekel, da imaš ti jezik trd in ne zavračal tega na vampe; ravno denes so kot maslo!“

„Kaj pa! Vselej sem le jaz kriv“, molmljal je Perutka, in silil se z ljubeznjivimi vampi dalje. Podvojil je svoje moči, in kar nij šlo nožem in vilicami, raztrgali so zobjé.

Na zadnje se mu je zdelo, da je sit. Začne se slačiti. Škornje imel je ohlapne, suknjo tudi, to je šlo rado doli, ostalo slekanje si je pa za zjutraj prihranil. Zavalil se je na posteljo in prej nego bi naštel pet, je že smrčal, ko da bi dreto vlekel.

Imel je krasne sanje. Sanjalo se mu je o paradi. Nemarnega Pepika je naklofotal dovolje; še na njem je moral malopridnež gumbe svetlit; žena mu je privezala zavratnik, pripenjala sabljo; on si povesi trompeto in ravno natika v polnej slavi svoje snegobeke rokavice, ko ga nekdo krepko za ramo popade in nemilosrčno potrese. S težo odpre oči in vidi, da je že beli dan; nad njim pa stoji njegova draga polovica, Pepik in vsa otročad, a vsi se delajo, ko da so nekaj posebnega zapazili.

„Kaj — kaj — kaj razgrajate?!“ hoče izgovoriti, toda draga polovica ga prehití, rekoč: „Za Boga te prosim, mož, kaj si po noči jedel?“

„Jaz? Jaz? No tiste vampe, ki si mi jih bila pustila na peči.“

„Vampe?!“ zakliče gospa Perutkova, ter se spusti z družino v smeh, da so okna klepetala.

„No, kaj norite?“ skoči gospod Perutka razdražen iz postelje; „kaj se krohotate?“

„Vampov, dragi mož, se še dotaknil nisi! Pokaži Pepik, — glej, tu so še celi, kakoršne ti sem pripravila.“

„Ne bodi prismojena! Kaj misliš, da sem bil trčen, da bi ne vedel, ali sem jedel ali ne?“

„Jedel si, jedel, ali kaj si jedel?“

„No, kaj sem jedel: vampe sem jedel!“

„Hahaha! Kaj imajo pri tebi vami takele knofke?“ S temi besedami pomoli draga polovica začudenemu Perutki pod nos pladenj z ostanki njegove večerje. Perutka odpre oči na stežaj, si jih zmane, odpre znova, — ne, ne mati nebeška! to niso sanje, to je najstrašnejša resnica: na pladnji lesketata se dva biserna knofka, a na njih visé še koščeki razrezanih, nedopranih lastno-ročnih njegovih rokavic!! . . . On si je razrezal in snedel po noči in *dulcissimo* jubilo svoje lastne v žajfnici namočene rokavice!! —

Kaj je bilo Waterloo, kaj Sebastopolj, kaj Solferino, kaj Kraljevi Gradec in kaj Sedan proti temu udarcu! Gospod mojster prevalil se je omamljen nazaj do pernice, in tega dné doživele so Mrkvovice nekaj posebno novega, historično znamenitega: odkar se mojstru Perutki Perutka pravi, dogodilo se je zdaj prvič, da ga na praznik sv. rešnj. Telesa ni videl nikdo na paradi.

Iz „Hum. List.“ preložil Pivčanin.

Oddel za znanost.

Berači in beračice v Poljskej.

Kulturohistorična črtica.

Po Jos. Ign. Kraszewskem spisal L. G. Podgoričan.

Tudi v Poljskej prosjaki bivajo, kakor povsodi drugodi, užé od nekedaj; užé paganje so jih imeli — ter morali rediti, te posebne ljudi, ki se od navadnega naroda mnogostranski razlikujó sè svojimi običaji, sè svojim živobitjem, z duševno omikanostjo in sè svojo vnenjestjo. Vredno je vsakomu, da se seznaní z njimi, zlasti važno je to seznanje zaradi njih običajev, zbog običajne zgodovine.

Berači so v Poljskej nekedaj nekako posredovali mej národom in duhovstvom, posebno pa mej ljudstvom in „kleho“*) Od „klehe“ do stolpa, od stolpa do berača in podstrešja pred cerkvijo je bil pot zmérom prilesten. Tú so berači nadlegavali národ, katerega krvi so bili sami, in cerkvo in nje služabnike, h katerim so se prištevali, ker so tudi živeli ob molitvi in miloščini. Prosjaci so bili nekovi poslednji cerkveni služabniki, ljudski zdravniki, svétniki, posredniki, bótri in sicer različni postrežniki; od zibelí do mogile sta prosjak in beračica slehrno trenotje bila potrebna kmetu. Beračice so novorojena deteta prve prejemale v svoja naročja; beračice so omivale starčkom trupla polagale jih v rakve in mrtvaške pesni prepevale za njimi, če niso mogli pricati duhovna, a beraču je bilo dosti vrček piva in lonec kaše. Ker so berači res znali malo več od národa in ker so na ogled stavili svojo tajno učenost, ki je beračem bila nekov izročilen (tradicionalen) zaklad njih „kaste“, pridobivali so si ljudi, ki so hrepneli po čudovitej pomoči, zlasti ker je ljud imel nenavadno zaupanje do njih; za tega délj se národ jako rad poprijemlje vsega, kar mu razvneumlje upanje do kakoršnega koli poboljška.

Različno so se živili berači, različne pomočke so upotrebljali, da so se jim odpirala vrata v hiše; da so se prikupovali vsakojakim stanovom in razne starosti ljudem; da so usmiljenje zbuvali ljudem v srcih — ter tem lažje beračili miloščino. Kateri so verovali v čaralnije in simpatiška skrivna zdravila, takim so stregli sè zelšjem in različnim koreninjem, z mazili, s pijačami, sè zagovarjanjem itd.; bogočestnim ljudem so na zahvalo nalagali, naj molijo za-nje, bogate pa so klicali na usmiljenje, lagali jim, da kake rane imajo, kake slabosti, bolesti, — in marsikateri berač je izborno znal kruljevega delati se. Najnavadnejše beraške bolezni so bile: božja kazen, blaznost, nemota, gluhotá, slepota, gnjiloba ali kraste, rane, ki so si jih delali sè zlatenicami, sv. Valentina bolezen, sploh Valenton imenovana.

* „Kleha“ tú pomenja vaškega učitelja, pevca, ki se je največ pečal z godbo, petjem in drugo cerkveno službo. Sicer pa beseda: kleha znači tudi skazo malovredneža.

Tudi raznovrstno so oblečeni bili berači: najraji so se zavijali v grde cunje, ogrinjali nalašč raztrganimi plašči, polnimi samih zaplat. Temu na naméček so bile berlje, unazane vreče in torbe, na rami pa kriva krabica; imeli so gole in z ranami posute noge, razgaljene prsi, razcukane lase, obraze čudovito zakrivljene, oči s krvjo zalite, brado — sezajočo na prsi, glavo — obvezano s kakoršnimi koli cunjami, v roci pa kij ali popotniško grjačo.

Nekateri so se hlinili, ka so popotni, ali pa so resnično iz Poljske popotovali v Rim; taki so se do céla drugače oblačili, zató da so se razlikovali od navadnih beračev. To so bili beraški aristokratje. Z doma nij nikoli nobeden odrinil brez lista, ki mu je s pečatom vred bila dala ga mestna gosposka ali pa z njim preskrbel ga kateri drugih uradov; svoj pot so imeli na papirji, ali vendar so pridno povpraševali, ali prav idó ali ne. Nosili so se skoro tako, kakor se nosé tuji popotni. Imeli so temne široke plašče, usnjate torbe na hrbtu, klobuke z vrvicami, za pasom brojanice (molek), médno čašo za vodo, v roci pa visoko palico. Najrajša sta hodila po dva in dva skupaje, toda predno sta se spustila v Rim, dolgo časa sta hodila po svojem kraji in po obližji okrog. Kamor koli je prišel kateri, priporočali so ga duhovni na leci zbranemu ljudstvu in prosili, naj bi se ga usmilili, zlasti ker popotuje z bogočestnega namena. Po božjej službi so posedali po senci pred cerkvijo, molili, kričali, zató da so pozornost obračali ná-se, pisane prošnje liste prodajali odhajočim in prihajočim, in prepevali bogoslavne pesni. Kasneje pride na vrsto beseda o krajih, ki so jih najraji obiskavali taki prosjaki.

Nekateri so beračili od kraja do kraja, imeli hranilčke in torbe, v katere so poberali miloščino za pogorelce in slabe cerkve, za njih strehe, za orglje, za bolnice itd. Taki berači so nosili hranilne krabice — obešene na vrat, oglašali se župnikom in prosili, da bi jih priporočali v cerkvi na leci. Zgodovina o beračih večkrat omenja, kako so prosjaci sami sebi priláščevali take nabrane miloščine in kako so svoje roke nastavljali raji, nego pa posode za cerkveno miloščino.

Nekateri pa so sovražili delo, rokodelstvo jim je bilo trn v peti. Delali so se bolne, ali pa so tudi rés bili bromovi, gluhi, slepi in nemi. Kateri so imeli božjo kazen ali sv. Valentina bolezen, skrbeli so, da so na moč in čudovito metali se in motavilili, da so kričali itd.; med božjo službo v cerkvi so se odrapali, ležali so kakor mrtvi na pokopališči in krvaveli, a vse to samo zató, da so tem večje usmiljenje do sé vzbujali ljudem v srcih.

Nekateri so na svojem beraškem potu razkrivali rane, ali pa so se kazali oblaznéle: zvijali so se, neumljivo kričali, zaobračali oči in jecali ali sicer neumljivo in neokretno govorili. Tudi so

bili takovi, ki so se klatili po vaseh in osamelih hišah; čakali so priličnega časa, in ko hitro so ga pričakali kdé na kmetih, brž so si privezali kos volčjega repa pod hrbet, jeli po volčje tuliti in o svojem prihodu v stanovališče so zminjali se po volkodlačje. Ko je gospodinja zagledala tako pošast, začela je prestrašena zapirati duri in okna, in brž je dala kos kruha. Pa volkodlak nij hotel ga, temuč grozovito je tulil dalje in pretil, da napade čredo na paši, če mu kaj boljšega ne dáde, da si prežene lakoto; in rés, tulil je in grozil se tako dolgo časa, dokler nij dobil boljšega užitka. Časi se je kateremu posrečilo, da je kako vaščanko domá zalótil samo, predno mu je mogla zapreti vrata; o takih prilikah je tak strah motal se okrog po hiši, bliskal z očmi, godrnjal, nekov prah iz zeljša metal med lonce — tako dolgo časa, da je do dobrega ostrašil mater in otroke, sedeče za ognjiščem, ter odšel s tem, kar je zahteval. Gotovo je to povod, da matere svoje otroke rade plaše z berači, a ne zahman.

Časi so si poiskali kako dete, da so z njim ljudem tem lažje vzbujali usmiljenje do sé — navadno so krali otroke, če niso imeli svojih. Pa vendar taka tatvina ni bila prepogosta, zato ne, ker so mlajši berači starejšim radi prodajali otroke, ki so jih imeli odveč.

Tudi so bili takovi prosjaki, ki so posedali raji, nego pa klatili se okrog po sveti. Hodili so torej na očite kraje: k studencem, o keh so ljudje menili, da imajo čudovito moč — k podobam, h križem ob očitih potih. Po takih prostorih so molili, javkali, mimo idočim ponujali vodo, pot kazali neznanim popotnikom itd. Sredi kake pušče, čestokrat na razpotji, ali pri kakem starem znamenji je čepela kočá z mahom porasla; če je kaj zašumelo, precej je iz nje roko iztegnol nje bivalec, sivih las starček, oprt na palico.

Nekateri so zmerom lazili le okrog cerkev; taki so zvonili, stražili cerkev in vas, pa tudi so smeli ljudi zdraviti in konje.

Beračice so bile oblečene tudi tako, kakor berači — le malokatera ne — v cunje, v „hektušé“ po njihovem jezici; za pasom je vsaka imela lonce, v lonci je palila kadilo, začarane stvari kadila z njim in preganjala hudobnega duha; pa tudi dari so devale vá-nje.

Beračice so posedale pred cerkvami in na probranice popevale. Najljubše delo jim je bilo čaranje, zdravljenje, skrb za bolehave, revne plemenitaške. Bahale so se s posebnimi skrivnostmi. Beračice in berači so najboljše poznali narodove dozdevke, vse slabe in dobre vedežnosti; znali so, česa je treba, da se ta ali ta nesreča ne privleče v hišo. Nosili so sé seboj voščene sveče, različno koreninje, n. pr.: črnobje in druge enake rastline, mazila za rane, razne vode, ki so z njimi kropili hleve in staje, bučelnjake in ule; gledali so mladim ljudem dlani in z njih prorokovali životno osodo, prav kakor ciganje; po lesovih sé ovezavali enoletne odrastke po grmih in obetali, da v trijeh letih bodo velikanska drevesa iz njih itd. Učili so ljudi: kdor naleti na prazen vrč, da mu to nesrečo

oznanja; če po noči pod streho kaj korači okrog, da to pomenja žalost; da ni dobro, nij varno ob četrtkih hodnika presti, ni o petkih hruha peči; lopata da nikoli ne sme biti v izbi, tudi prt prazen ne sme na mizi: da nij dobro izbe nazaj (od praga gori) pometati; nasvetavale so tudi, naj čarodejkam in čarodejcem po smrti prste lomijo, da ne bi vstajali iz svojih grobov, da ne bi volkodlačili se; zaklinjali so točo v oblacih, blagoslavljali piskre za mleko, da bi bili zmerom polni. Beračice so zdravile ljudi, zdravile blago, preganjale njegove najhujše bolezni. Sé svojo skrivnostjo, s čestitostjo, ki je spremljala njih obrede, s tem so trdno vero v se zbujele ljudem v srcih. Zato je narod veroval, da imajo neko posebno moč, da so berači in beračice neizmerno učeni, s kratka: da znajo vse — vendar pa niso z mérom trdili, da jim satan pomaga, temuč verovali so, da nekaterim beračem bog daje táko moč — na povračilo za trpenje in za to, ker jih ljud zaničuje.

Beračice so se največ pečale z vsakojakim zdravljenjem in s čaranjem; nikoli nobena nij odšla iz hiše, da ne bi bila s kadilom podražila hudobnega duha, če je le dobila kaj miloščine. Ker se je narod bal beračice, to je: njihovih čarov, zato je vsakej kaj dal gotovo. Poleg tega so beračice nekedaj, ko nij bilo še tolike razlike mej stanovi pomagale lepotičiti se revnim plemenitaškam: krasile so jim obličja, učile jih barvati obrvi in lase, znale so delati in delale so jim slatne pijače, donšale rastline, ki so jim oživljale onemoglo življenje; tudi so jim stregle z drugimi pomočki, z rečmi, katere so trdile, da jim pomagó: z mrtvaških rakev treskami, z mahom cerkvenih streh, ki so ga polagali v postelje itd. Beračice so bile zavetnice v vseh nadlogah, vse so znale, upljivale na vse, kar se je godilo po sveti, koder so se klatile. Če si je kdo zlomil nogo, brž so mu zagovorile prisad in oteklino, zdravile so gnjilobo in izpuščaje, mirile in dražile zakonske ljudi, in učile, kako naj goje svoje otroke. Po gosto so kregale trdokorne paglavce in mladeničem lajšale ljubovanje, ker so od milca in milke glasove prenašale milici in milcu, srčile take ljudi, pa tudi dražile jih itd. Berači so tudi cunjarili, prekupavali cunje, beračili cunje ali pa krali jih, in prodajali. Beretali so sé staro obleko, z obutalom, z mladimi prasci in s kokošimi; vendar najbolje so beretali z raznimi zdravili, vodicami, mazili, z vodami iz čudotvornih studencev, sé svečami, ki so jih prodajali na odpustke, z iz voska vlitimi nogami, rokami, sé srci, z lesenimi križčki — na dober namen cerkvam. Kmetski ljudje so vse to prejemale in pošteno plačevali, tudi revno plemstvo je časi kupovalo to.

Skoro vsaka beračica — menili so ljudje, da je čarodejka; tudi so verovali, da so vse — vsaka svojo košuljo na robe obrnile, o novej luni vsak četrtek iz izbe skozi srednje okno ali pa po dimniku na metli izletele v Podgorsko dolino; da so se tamkaje zbirale k nekovim obredom na nekem razpotji; da so se nevidne naredile, kadar so hotele ali pa premenile v razne zveri, v mačke,

sove, kože itd.; da so s pomočjo nekovich rastlin odpirale ključavnice, po vrveh vspenjale se v zrak, sè subimi nogami hodile po vodi: da so imele prikazni, v katerih so videle čudovite reči; da so se navadno dvakrat premenile vsak mesec: enkrat o novem meseci, enkrat pa, ko je zmanjkovalo meseca; da so po noči časi premenile se v smrt, o poludne v poludnevke (mittagshexe), zvečer pa v petohlinke ali pa v sudobnice. Zmaj, hudobni duh, ta je zmerom v zvezi bil z njimi; tudi hudobec se je preminjal v različne podobe; na glasu je bil za tega delj, ker je na prošnjo ali pa vsled pobote iz tuje zakladnice nosil vse, kar je le mogel ukrasti za svoje prijatelje in prijateljice.

Pa dosti je tega. — Najiminitnejše delo, ki so ga imele beračice, to je bilo to, da so omivalè mrliče, polagale jih v rakve in mrtvaške molitve prepevale za njimi. Če so komu kdè ugasnile oči, niso mu ni domači ni drugi ljudje še poslednji pot postregli — ali je bilo strah jih, ali pa je smilil se jim ranjki; o takih prilikah so vselej brž poslali po kako beračico, ki je bila vajena temu in je vsak pot rada postregla, kajti to je beračicam bila najznamenitnejša služba.

Užé smo omenili, da so se ljudje bali beračie, kajti priznavali so jim neko posebno moč, da znajo kaznovati z mrtvoudom, z gluhoto, zimnico, in zdrugimi boleznimi s pomočjo različnih cvetie, ki so jih nabirale o gotovem času.

Berači in beračice so se zmerom najraje po dva, po trije potepali od kraja do kraja, iz semnja v semenj; redko kedaj je cela družčina šla jih skupaje, kajti vsled svoje množine bi bili na kvar bili drug drugemu. Hodili so okrog: slepec sè svojim vodnikom, hromec sè svojim tovarišem, glušec s hromcem, hromec sè slepcem, berač z beračico — svojo prijateljico, — a imeli so vsak pol, časi pa so tudi pulili se in kavsali za miloščino, ker so nekateri hoteli preveč imeti.

O slavnih pogrebih in na vseh včrnih duš dan je cele oblake beračev vlačilo se po mrtvišči okrog cerkev: popevali so, vsklikali, kazali rane, sveče ponujali na prodaj, mazila, zdravila, koreninje; in včdi so se, kakor bi bili imeli božjo kazen, kakor bi bili oblazneli bili ali pa mrtvoudni. Vseh vernih duš dan je še dan denes, kakor je bil nekada, beraču imeniten dan, najdarežljivejši dan, kar se tiče miloščine dušam v vieah na dobro, kajti takega dne vsakdo vsaj nekoli utrpi — ter dade ubogim kaj, saj ima vsak človek na onem svetu koga, ki joče po njem, in ki rad množi molitev zá-nj.

Največ beračev je v Poljskej bilo skupaj ob gotovih shodih, najpriljubljenější kraji so jim bili ti-le: Čenstohova, Nova kalvarija, Sveti križ na gori Lisi, Ležajsk, Staševka, Stepanov, Hnezdno na sv. Vojteha dan, Pilzno o sv. Ivanu, Rešev ob svojem semnji, Jaroslav na Marije Device vnebohoda dan, Prečie o sv. Mihaelu, Lekí o sv. Jerneji, Chelmo v Lesi, Zavade, sv. Petra cerkev pri Dobrehovi in še več drugih. V Zavadah je nekoliko časa bila križanega Izveličarja čudovita podoba, iz katere je na enej strani tekla voda, ki so

jo berači lovili, raznašali in prodajali, ker so ljudje jako hlepeli po njej. Vrh tega so berači daleč v tuje pokrajine popotovali s trebuchom za kruhom, najrajši pa v sosednje kraje; imeli so s seboj pisma s pečati vred. Hodili so v Ogrsko; z velikim strahom, kar so sami pripovedali, komarali so čez Beskide,* bogate s potepuhi in lupeži; obiskavali so Erdeljsko, tudi Valahijo; krepkejši berači so radi hodili med Kozake, kder so se mudili vsak pot delj časa; nekateri so hodili v Prusko, Moravsko, v Sleško, v Češko, — da, tudi v Moskvo! Nekateri so na svojem beraškem potu prevajali ukradene konje, ki so bili ciganskih družin imenje; mnogokrat so se, kakor ciganska jata, klatili po stranskih potih, zato ker niso znali pravega pota, ali pa če očiti potje niso bili varni, kader je bilo treba in mogoče, hodili pa so tudi po cestah.

Često so se sešli s kako posebno družbo, ki so jej služili in bili potrebni, da so jej prenašali skrivnostna pisma, ali da so zalezavali sovražnika ali kake imenitne osebe. Petnajsto stoletje je nekov berač cesarja Žige pismo nesel križarjem, na poti pa je umrl, in skrivnost se je izvedela. Z beraško pomočjo je kneževič Šimon Slucki skozi dobro zastražena vrata prikral se k zaroki z nežno kneževičko Ostrožko.

Najpoetičnejši obrazi v Poljskej so bili slepi berači, dudlarji in goslarji, ki so hodili po vaseh in dvorih in pesni prepevali — narodne in bogočestne. Izkušnja uči, to beraštvo — da je bilo izdatno, da je nadarjalo z obilim kruhom, tako da je navadno sin po očetu podedoval gosli in z njimi vred tudi slepoto, zvlásti ker so taki ljudje slepili svoje otroke.

Vlačgarskih beračev neka posebna vrsta je imela svoj in čudovit jezik, zato da so se porazumljali, ko so krali; o tej beračinščini so nekedanji poljski pisatelji pisali: kader so se po svoje razgovarjali berači — da nihče nij umel jih. To je bil njihovega rokodelstva jezik, ki je imel svoj slovar, kakor mornarjem jezik ali lovecem; imel je tudi veliko narodnih besed, ki pa so imele vsaka svoj čuden pomen.

To, kar je užé razodeto o beračih, vse to nam jasno kaže, kako važni so bili in kako velik upliv so imeli na priprostega ljudstva živénje. Beračica je prva v naročje prejela dete o njegovem porodu, često je bila botra; mnogokrat teta o ženitbi, dosti potov zdravnica, in če je kak starček preselil se s tega sveta v večnost, beračica ga je oprala, položila v rakvo in pela za njim. Navadna prislovica: „Če hudič ne more, baba pomore,“ — dosti določno pričá, koliko moči so imele beračice. Zato so se priprostemu narodu v pripovedkah zmerom pritikalí berači in beračice kot posredniki in pomočnice, ki nihče nej znal, kako so se rodili, kako so umirali, kedaj in kde, pa je vendar zmerom bilo dosti jih.

Z običaji in npravjo teh ljudi se je sestrla nekova zelo čudovita bogočestnost in prazna vera,

*) Beskide so gozdnate gore med zahodnim Haličem in Ogrsko, zgodovina razodevlje, da je tu bilo mnogo potepuhov in lupežev.

molitev in krivica. Postrežljivo beraštvo je zmerom pripravljeno imelo kako pripovedko, da je hudo-bije lepšalo in zagovarjalo z njo; tako so berači imeli tudi zoper vsako bolezen zdravilo (dozdevno) za kos kruha ali za nekoliko grošev; s tem so berači marsikakemu grešniku upokojili vest, bolnikom pa z dozdevnostjo preganjali smrtni strah. Skrivnostno živénje, vek, npravje, izročilne povesti: vse to je ljudem berače kazalo nekako čudovito čarodejne, in vse to je tudi narod navdihalo z vero v njih čaralstvo, v nemalo v njem strah in čast do beraštva.

Pa je često tudi res strašna bila osveta teh ljudi, ki so težko kedaj kaj mogli jim zakoni, in katerih sploh nikoli nij zadržavala ni vera niti vest. Marsikak pot so zapalili strehe ali pa strupena zelišča zmesili med jed, — s kratka: — berači — tačas taki, kakoršne smo popisali, potrebni so bili zmerom ljudem, časi pa tudi nevarni.

Nekako drugač je bil meški berač, pa le toliko, kolikor je ná-nj uplivalo meščansko živénje, uplivalo ljudstvo, ki je živel mej njim. Meški berač, malo omikanejši, hudoben pa tudi dosti, ta je bil še zvitejši, nego so bili drugi.

Berači po mestih so se bili jeli ediniti v družbe, kakor drugi ljudje v bratovščine ali privilegirane družbe. Imeli so svojo zapisno knjigo, pisarje, uradnike, blagajnice, a tudi opazuhe, ki so varovali, da tuji domačim beračem kruha nejsa prejimali po mestu; varovali so, da se vnenjiki nejsa vlačili okrog domačih cerkev, ali pa — da se nejsa potikali po mestu in miloščine prosili. Užé šestnajsto stoletje so taka bratstva stvarili v Poljskej; imeli so v vsakém mestu svojo postrežno hišo, kder so se shajali, in ki je vezala jo dolžnost, da je skrbela udom za duhovna zadnjo uro in vsakemu za pošten pogreb. Ubožci, ki so prihajali v mesta ali založenci, ki so prosili oetja, ali pa popotni — potrebni nujne pomoči, — taki reveži, če so poprosili, da bi jih duhovni na leci priporočili ljudem, morali so najpopreje oglasiti se v družabnej hiši in pokazati vsa svoja pisma. Svojih ran kazati in otrok prenašati nijso smeli po mestu. Vsako četrto nedeljo so meški berači imeli svoj obči shod; v takih shodih so pregledavali in pisali zapisnik. Le ob lakoti in kugi, ko je muogo ljudij vrelo v mesta, nijso pazili na to svojo rednost.

Revni bolničarji so imeli svoj čas, da so smeli posedati po ulicah, to je bilo blizo vseh svetih in velikej noči. Gosposko so si izbirali izmed vsake vere beračev, tiste izmed njih, ki so cerkvenili ali pa zvonili.

Udje takega bratstva so sedevali v kolibicah — nalašč za to zbitih na pred-cerkvišči.

Sploh pa je berač menj svobode užival v mestu, nego kdé drugdé; bedljiva mestna gosposka je hudo pazila ná-nje, tako, da — če je kateri posebno pregrešil se, pa ga je izgnala iz mesta; če je kedo dokazal da se ta ali ta berač peča s čaranjem, takoj so hudobea gnali na mejo in brezi vsakojakega usmiljenja sežgali ga. Svobodnejše so berači živeli na deželi, kder so veselega

sreca hodili od hiše do hiše; kder je velikrat star berač, star znanec bil ljudem. Da so berači zapeljevali narod, to je gotovo: marsikoga so pohudobili in zakopali v zločinstvo, marsikdo se je po njihovem izgledu polenil, jel beračiti in potepati se, marsikomu so berači pomagli, da je nekaznjen ostal njegov prvi zločin, ki je bil oča mnogim drugim.

V čem pa se je kazalo teh ljudij bogočestje? V tem, ker so prepevali svete pesni, ker so znali molitve, molili in peli litanije itd. Sicer pa so znali vse mestne skrivnosti, povesti, prislovice, narode pesni, tudi v tradicijonalnih črnoknjižkih oblikah in čaralniških, — poznali so rastline in različni koreninje in imeli nekovje pojme rastlinam in koreninam o raznih vlastitostih.

Slovenska zvezdna imena.

V koledarji družbe sv. Mohorja za leto 1871. sem priobčil „slovenski kmečkiki koledar“ sestavljen iz nabranega narodnega blaga. V „slovenski kmečki koledar“ vzel sem samo ono, kar kmeta zadeva in zanima. Tukaj dodajem kot suplement kmečkemu koledarju še ono, kar bi utegnulo tudi izobrazenejše slovensko občinstvo zanimati. Zamenjam s slovenskimi zvezdnimi imeni

Mi Slovenci imamo precejšnje število izvirnih zvezdnih imen, ki so se pa v narodu že pozabljevati začela. Jaz bi rekel, da je malo narodov v Evropi, ki se morejo s tolikim številom izvirnih zvezdnih imen ponašati kakor ravno mi Slovenci. Iz tega bi se dalo soditi, da je zvezdogledstvo, — da ne rečem zvezdoznanstvo ali celo zvezdoslovje — pri starih Slovencih precej navadno in razvito bilo.

Meni so poznana sledeča zvezdna imena: 1) sv. Petra stol, 2) sv. Petra ključ, 3) sv. Petra palica, 4) sv. Jožefa sveder, 5) sv. Roka palica, 6) sv. Katerine kolo, 7) Šmarijn križ, 8. britka martra, 9) rimščice, 10) voz, 11) veliki voznik, 12) kuzljak, 13) gostosevci, 14) gostožirci, 15) gostoževke, 16) koklja, 17) kosci, 18) danica, 19) večernica, 20) burovž, in 21) hervor.

Ko sem bil še dijak, poznal sem pred 24 leti v Šentvidskej župi na Štajerskem moža, ki je bil kot „vedež“ na glasu. Ta mož mi je večkrat zvezde kazal, in vsekda pripovedaval o nebesnih telesih. Jaz tačas za take stvari nisem maral, rojile so mi druge muhe po glavi, denes je, se ve da, prepozno se kesati.

Težko je reči, katere poedine zvezde, ali zvezdine gruče se imajo pod gore naštetimi zvezdnimi imeni razumevati. Kolikor je meni o tem znano, bom povedal. Kdor ve kaj več, naj izvoli to mojo razpravo ali dopolniti ali popraviti.

Sv. Petra stol, sv. Petra ključ, sv. Jožefa sveder, šmarijn križ in britka martra: te zvezde, ali brž ko ne cela ozvezdja so mi celo nepoznana. Na šmarijn križ in na britko martra pazijo zlasti popotniki. Če jih na nebu vidijo, pomeni to srečno

pot; če se pa te dve zvezdi ali ozvezdji skrijeta, pa pomeni nesrečo. Za potnika, če to opazi, je najbolje, da ne gre dalje, kajti to ni več varno, ampak da s pota vstran stopi, in tam kjer je, dne pričaka. — Sv. Petra palica in sv. Roka palica je brž ko ne eno te isto ozvezdje, in sicer srednje tri druga nad drugoj navprek stoječe zvezde v Orionu, ktere Nemci „Jakobsstab“ in „Jakobsgürtel“ imenujejo. — Sv. Katerine kolo utegne brž ko ne tisto ozvezdje biti, ki ga astronomi severno krono imenujejo. — Rimščiice ima Miklošič v svojem staroslovenskem slovarji, in po njemu tudi Janežič kot Oriona (celega?) zapisane. — Voz je veliki medved. — Voznik-auriga (Fuhrmann mit der Ziege). — Kuzljak je syrius v ozvezdji ki se mali pes imenuje. — Gostoseveci, gostožirei, gostoževke in koklja, to so razna zaznamovanja istega ozvezdja namreč plejadov (sieben-gestirn, gluckhenne). — Kosci so brž ko ne istovestni s sv. Petra palico in sv. Roka palico. Kakor slovenski prosti mož po danu iz višjega ali nižjega solnčnega stanja presodi, koliki čas je, ravno tako po noči iz stanja „Koscev“. Proti temu bi samo to vojevalo, da se Orion v naših krajih samo v zimskih nočeh vidi, v letnih pa ne. Danica in večernica, kakor vsak ve, je ena in ista zvezda, namreč planet Venera. Burovž se ima navadno za malega, včasih pa tudi za velikega medveda. Iz končnice so naši jezikoslovci — ne obziraje se na koreniko — to ime za tuje proglasili. Kar se mene tiče, jaz o tujstvu burrovža še zmerom nisem za celo prepričan. — Isto tako ima Murko zvezdino ime „hervor“ polarstern, kot tuje v svojem slovarji s križcem (†) zaznamvano.

Srbi so nasproti nam zelo siromašni zvezdnih imen. V celem Vukovem slovarji našel sem samo dve zvezdni imeni: 1) Plug i volovi (brž ko ne naš voznik) in 2) vlašiči, plejades.

Za planetē nimamo mi Slovenci izvirnega imena, pač pa Srbi, ki planete „zvezde prehodnice“ imenujejo, ker se po nebu med drugimi zvezdami sem ter tje sprehajajo.

Kadar se vsled kakega meteoričnega fenomena po noči nebo razsveti, pravi naš narod, da so se nebeška vrata odprla. Kar si človek v tisti trenotek poželi ali izprosi, to se mu baje za gotovo izpolni.

Rimskeje cesti pravijo Srbi „kumova slama“, in sicer zato, ker je baje kum (boter) ukradeno slamo po noči domu noseč s potoma raztroševal.

Vzhajajočemu solneju pravijo Srbi, da se „rodi“ (sunčani rodjaj, Sonnenaufgang, Vuk); o zori, da „puca“, in svitanju-praskozorje. Slovenci personifikujejo v narodnih pesmih svitanje, ter si pod izrazom „sivi svit“ brž ko ne starega moža domišljujejo. Srbi pravijo, da se ne sme reči: solnce je zašlo, ampak reči se mora „smirilo se je“. Na kraju sveta — pripovedujejo Srbi — je dežela teme (temni vilajet). V tej temnej deželi so tla vsa z dragim kamenjem posuta in v tej temi počiva solnce čez noč. „Pa se nose po Kosovem ravnem, dok na tamu počinulo sunce“

pravi srbska narodna pesem. Kadar solnce mrkne pravijo Srbi „izjelo se sunce“. Sicer pa narodne srbske pesmi spominjajo tudi „sunčeviča“ in „mesečiča“ t. j. solnčevega in mesečevega sina.

F. Kočvar.

Naravoslovne črtice.

I.

Pav.

Kdor ne pozna lepega ptiča, ki se sedaj že tudi nahaja v kmetskih dvoriščih, in se s svojim repom ošabno šopiri, čijega peresa so že v starodavnih časih v juternih in večernih deželah rabljali za kinče. Tega ptiča prva domovina je Indija, kjer divje živi, v mužnatih hostah, in še sedaj pri raznih indijskih rodičih velja za svetega ptiča, ki se ne sme ubiti. Lovca evropskega, ki se v one hoste zablodi, v nevarščino življenja spravi, ako ga pavovi čestilci dobé v svoje pesti, ker takšne hoste so bogovom posvečene, in pavi stojijo pod postavami verozakona. Pa so tudi indijski divje živeči pavi še enkrat lepši, nego naši pitomni, ki so naravoslovcem znani pod imenom: pavones cristati. Beli in črnkasti pav sta še lepša, nego navadni. Vse pa v krasoti preseže tako imenovani: pavo muticus, kateri je doma v izhodnji Indiji, na otokoma Ceylonu in Javi, ki tam stanuje po bregovatih gozdih, in napolnjuje okrajino z neprijetnim svojim glasom. Vsi pa, ki so pava opazovali v njegovem divjem stanu, so v tem ednih mislij, da je divji pav mnogo gizdavejša in ošabniša žival, nego naš pitomni, in da množica pavov loge tamošnje resnično kinča. Ob krajih gozdov večjih najdeš na stotine skupaj, in ako te nesreča zadene, da moraš tam prenočevati, ni ti mogoče spat zaradi grdega vriščanja teh inace krasnih ptičev. V divjem stanu pavi žive v kitah, kakor jerebice: 30—40. Prav plašljivo in previdno se ta ptič obnaša, ako človeka zagleda, a psa se hitro ogne. Lovcem na rise (tigre) oznani bližino te divje zveri z bistrim pobegom in glasnim vriščanjem. Za letanje je prav neukreten, zato uide lovca s pobegom, in če ne more dalje, z velikim šumotom vzleti, a kmalu na zemljo padne utrujen pobegom. Redi se od rastlin pa tudi žab, gnezdo svoje si napravi v kakovšnem grmu, na bolj vzvišenem mestu, brez vse umetnosti, in znese 9—15 jajc, ki jih pavica vali, in le s silo pregnana zapusti. Kedaj je pav v Evropo prišel, ni znano, ob času Periklesa bil še je tako redek, da so ljudje iz dalnjih krajev v Atene hodili ogledovat tega krasnega ptiča. Rimljani cesarske dobe so ga že dobro poznali, in znano je da so jedila iz pavjih možganov in jezikov Rimljani zelo čislali. Mladi pavi pa so jim davali okusne pečenke. V srednjem veku je na mizah vitezov pavja pečenka pri vsaki imenitni gostiji bila, in sicer se je pečeni pav postavljaj z našopirjenim repom vred na mizo. Na Angležkem

pave rede v „parkih“, kakor pri nas fazane, in bogati lordi napravljajo lov na nje, kakor mi na jerebice.

II.

Divji kozel.

Med one živali, katere sta človečja sebičnost in človečje preganjanje že zelo končala, spada divji kozel, „capra ibex“ naravoslovcev, edna najlepših žival, ki se nahajajo v celi živalski stvaritvi. Nekdaj so divji kozli in koze bile po vseh planinah srednje Evrope razširjene, sedaj se že le redko nahajajo v savojskih planinah na južni strani gore: Monte Rosa. Človek je s častilakomne lovoželjnosti ta lepo živalico s sveta spravil, dasiravno nima največega dobička, ker

koža divje koze je prav tenka, in meso ima neprijeten kozji duh. Zraven tega ta žival človeku tudi velike škode ne dela, ker po letu stanuje na najvišjih mestih planin blizo večnega snega, in le po zimi se spušča v nižje kraje gozdov. Divja koza je po svoji podobi in farbi precej domači podobna, vendar nožice so višje, in križ je bolj sličen jelenovemu, tudi je divji kozel težji, nego domači, dorasten vaga tri cente. Farbe je po zimi rudečerujavkaste, po leti pa sivorujavkaste. Rogovi so skrivljeni, polumesecu podobni, 2 kometca dolgi, in vagajo 12—15 funtov, in so najbolj željena trofeja lovcev. Pogled ima ta živalica bister, in v plazenji in skakanji je nobena druga ne presega. Plodi se tudi z domačo kozo, in rodi rodovitne bastarde, iki pa že v petem rodu izgubé znamenja planinske zverjačine. α—ω.

Oddel za slovstvo in umetnost.

Prineski k zgodovini dušnega prerojenja Slovencev na Štajerskem.

Spisal Davorin Trstenjak.

IV.

Dr. Matija Prelog.

Vrsta starejih delavcev na narodnem in slovstvenem polji štajerskih Slovencev se zmirom bolj čisti. Moje pero je že spisalo več nekrologov vrlih mož, rodoljbnih možev štajerskih Slovencev, in oznanilo smrt marsikaterega še drugega pridnega Slovenca, ki je podpiral, dasiravno ne s peresom, tako vendar z veljavno svojo besedo in materialnimi sredstvi narodno stvar; — a zopet mi je neusmiljena smrt dala bridko nalogo pero prijeti, in v časten spomin spisati nekoliko vrstic, — v spomin moža, ki ni bil samo moj zvesti prijatelj, izvrsten rodoljub, odličen slovenski pisatelj, nego tudi spoštovan zdravnik, kateremu imam jaz sam dvakratno ozdravljenje iz hude boleznii zahvaliti. S kakšnimi čuti na to žalostno opravilo stopim, more vsak bralec sam razumeti, ki je že katerega dragega prijatelja izgubil. Klanjajmo se vsi, ki smo rajnega osebno poznali, in ž njim v prijateljski zavezi živeli, pred božjo previdnostjo, in zahvalimo jo, da je v srci rajnega vzbudila gorečo ljubezen do svojega roda, in neutrudljivo delavnost za njegov blagor.

Matija Prelog se je narodil v vesi: „Hrastje“, fare sv. Križa nad Ljutomerom tik ogerske meje dne 27. oktobra 1813. Njegovi starši so bili kmetskega stanu, in so svojega sinka pošiljali v ljudsko šolo kapelsko, ki je bliže njihovega doma, nego farna, iz one so ga dali v mesto Radgono, da bi se nemškega jezika naučil. Tako je že blizo 60 let med murskimi poljanci in Ščavničarji navada, da premožniši kmeti pošiljajo svoje sine v mesta, ali pa na sosednji nemški kraj Stajer-

skega iz edinega naména, da se fantje nemški nauče. Sicer je dečko kazal lepe sposobnosti, in imel veselje do uka, dajo ga dalje šolat, in ga pošljejo na gimnazij varaždinski, kjer je 6. latinskih šol z dobrim uspehom dovršil leta 1834.

Modroslovne kolegije je obiskaval na graškem vseučilišči, potem se podal na Dunaj, da se izuči zdravništva. On je bil eden prvih doktorjev zdravništva iz one okolice, v kateri so starši svoje sine dijake skoro izključljivo za duhovski stan odločevali. Tudi naš Prelog je bil za ta stan odločen, je tudi prosil za sprijetje v duhovsko semenišče v Gradcu, a neka sovražna duša ga je očrnila pri predstojništvu, češ, da nima pravega poklica za duhovski stan, in tako ni bil sprijet. Odloči se tedaj za študij medicine, in je imel iz prvega na Dunaji z velikimi težavami vojskovati se, ker starši so mu od kraja odrekli pomoč, ker ni stopil v duhovski stan. Vendar marljiv in stanoviten človek premaga vse protivnosti, in tako je tudi naš Prelog si dokopal trdno dno, dobil instrukcij, našel dobrotljive prijatelje, ki so mu priskrbeli vse ono, kar je potrebno za nadaljevanje začetih študij. Pozneje so tudi se njegovi starši sprijaznili z izvoljenim stanom, in so ga podpirali po svojih močeh.

Kot študent je bil rajni Prelog prav vesel mladence, pa ni-kje razuzdan, nego znal je svojim humorjem vsako društvo razveseljevati. Spomnim se marsikatere primicije, na katerih slovenski dijaki radi razvijajo vse svoje telesne in dušne moči, da goste razveseljujejo, a našega Preloga ni nobeden drugi v komiki presegal. Izvrstno je vsakokrat delal kuharico, za katero je darove od gostov pobiral, in njegove burklarije so res najhujšega hipohondra v smeh spravile. To svojo komično moč je obdržal tudi pozneje v življenji in kot glediščni igravec v mariborski čitalnici je bil rajni Prelog komik „for ever“. Kdor ga je videl črnega Petra igrati, je z veseljem in zadovoljnostjo zapustil gledišče. Domoljubjem so ga navdahnili

že njegovi učitelji. Takrat se je ravno začelo vzbujati novo narodno zavestje na Hrvatskem, in je blagotvorno delovalo tudi na sosedno Štajersko. Štajerski dijaki, ki so na Hrvatskem v šole hodili so prinesli domu obilo narodnega duha, k domoljubju vzbujajočih pesmi, in primicije mladih duhovnikov so bile prave šole za povzdignjenje narodne zavesti.

Tudi so v oni okolici živeli takrat rodoljubni duhovniki, ki niso samo dijaške mladeži navduševali za narodni kult, nego tudi v duh prostega ljudstva sajevali ljubezen do domačega jezika in domačih običajev.

Med temi imajo največ zaslug za ono okoličje: Dajnko, Krempl, Vršič, Eilec, Kajnih, Fr. Simonič, dekan Jaklin — vsi že mrtvi razen — Dajnka. Ti so po tisuč knjig med ljudstvo razširili, da se je učilo slovenski brati, imeli so nedeljske šole, v katerih so učili učence in učenke slovensko branje, ker vsakdanje so bile vse nemške in v rokah starih učiteljev, katerih ni nikdar nikdo s slovensko slovnico seznanil. Slovensko-štajerski dijaki so se v Varaždinu, v Zagrebu itd. naučili hrvatsko-srbskega jezika, in so tako postali tudi pozneje, ko so v eden ali drugi stan stopili, zvesti prijatelji hrvatskega slovstva. Tudi takrat ni še bilo nijednega časopisa v slovenskem jeziku, zato so se vsi izobraženi rodoljubi združili okolo „ilirskih narodnih novin“ in „Danice ilirske“, katere so začele v Zagrebu izhajati leta 1835. To je storilo, da so mnogi štajerski rodoljubi, ki sedaj slovenski pišejo, takrat pisali v hrvatsko-srbskem jeziku, med temi je pisatelj teh vrstic sam. Duh jugoslovanstva, ali po tadanjem „ilirstva“, je prešnil skoz in skoz slovenski Štajer, žalibog da dogodbje leta 1848 so nas našle še malo pripravljene, in politično nezrele. Tako je tudi naš Prelog bil goreč „ilirec“ že kot dijak, in tudi pozneje po dovršenih študijah. Leta 1842 kot doktor zdravništva promoviran, nastopi Prelog svojo zdravniško prakso v Ljutomeru, in si takoj pridobi zaradi svoje neutrudljive delavnosti in izurjenosti zaupanje cele okolice, tudi na sosedno ogersko Medjimurje so ga klicali radi za zdravniško pomoč, in njegovo stanje je bilo utrjeno. V Ljutomeru se oženi z ljubeznjivo hčerjo Gabrielo radgonskega mestjana in trgovca Grossingera, in tako je Prelogova hiša v Ljutomeru bila prijetno zbirališče omikanejših prebivalcev tega lepega trga. L. 1845 in 1846 je pisatelj teh vrstic služil za kaplana v Ljutomeru, in tako srečo imel s prijateljem svoje mladosti vsak dan občevati. Bilo je takrat prav harmonično življenje v Ljutomeru; in duši te harmonije dva visoko izobražena moža: dekan Jaklin, takrat že čez 70 let star, a ipak še mladenič na duhu, in dr. Janez Gottweiss, najemnik praneškega grada in veliki posestnik. Dekan Jaklin izobražen v generalnem semenišči v Gradci ni samo bil izvrsten duhovnik in priden dušni pastir, nego tudi vsestranski izobražen narodnjak. Prestavil je sv. pismo starega zakona, a po njegovi smrti ga jaz nisem mogel več v roke dobiti, nego nekoliko poglavij prvih Mozesovih bukev. Pisal je s

pravopisom hrvatskim, kakoršnega rabi Belosteneec, in tudi jezik se približuje kajkavskemu hrvatskemu narečju. Gostoljuben mož je rad okolo sebe zbiral omikano društvo, držal francoske in italijanske časopise zraven nemških in slovanskih, in tako dosti pomagal k podučevajočemu berilu svojih prijateljev. Dr. Gottweiss bil je nekdanj profesor na mariborskem gimnaziji, v mladih letih nemšk pesnik, vendar tudi goreč prijatelj slovenščine. Ne samo, ko je še prebival v bližnjem praneškem gradu, tudi pozneje v Ljutomeru je rad zbiral okolo sebe dijaško mladež in jo spodbujal k marljivi uči materinskega jezika. Za kratkočasenje dolgih zimskih večerov v Ljutomeru je naš poštovani stavec skrbel skoz to, da je uživotvoril malo gledališče. Dr. Prelog je bil regisseur, pisatelj teh vrstic dramaturg, in dr. Gottweiss intendant. Enkrat se je neka gledališčna tropa iz nekega ogerskega mesta v Ljutomer zablodila. Gottweissu se gladovnjaki usmilijo, on jim da zastoj skozi dva meseca v ednem svojih hramov stanovališče, in ti jogri Talijini so mogli — čujte! igrokaz „Griseldis“ igrati. Celi teden sem štulil in prirezaval prizore in odpravljaj nepotrebne osebe, ker naše gledališčno osebje 5. glav ni segnolo za vse delajoče osebe igrokaza.

Ko bi slavni Münch-Bellinghausen nazoč bil in videl, kako sem oklestil njegovo izvrstno dramatično delo, bi me gotovo za kečko prijel. A vendar se je še okleščeno prav dopadlo, in vse nazoče občinstvo se je — jokalo. „Griseldis“ je dobila lovorov venec, jaz in pa regisseur deset butelj naj boljšega Ljutomerčana. Sicer smo nemško igrali, ker nismo imeli, kakor sedaj že imajo Ljutomerčani, sposobnih domačih teatralnih moči, niti slov. igrokazov. Kar smo storili, storili smo kot prijatelji umetnosti. Včasih smo kakšno slovensko pesmico vmes vtekneli, in ta je zakurila prav vroče v srcih domorodcev, Slovence so se takrat še skoro vsi Ljutomerčani čutili, in kar je bilo teutonskega plemena, ni se šopirilo. Jaz leta 1846 zapustim Ljutomer, in tako tudi drugega prijatelja Preloga. Pride osodepolno leto 1848, in je kakor povsod tudi v Ljutomeru „steklišče“ vzbudilo. Počele so se politične stranke, „hie Welf hie Waiblingen“, tukaj Slovenci, tukaj nemškutari, tukaj „modrorudečebelo“ tukaj „črnožoltozlato“. Razen nekaterih kmetskih šumov zoper „šribare in ferboltare“ ni ravno v oni okolici bilo velikega razsajanja, vendar so v trgu naseljeni Nemei in renegati slovenski počeli narodne može strahovati. Posebno so lov napravili na slovenske zastave. Ta gnječa je še trajala do jeseni leta 1849, in primerilo se je, da so nekega dne meseca avgusta dijaki in drugi narodno misleči gosti nekega primicijanta v Veržeji, bližnjem varošu, si korajžo vzeli in v Ljutomeru hoteli slovensko zastavo zasadi. Pride jih množina z veliko slovensko zastavo in mu zapoje pred stanovališčem Dr. Preloga in mu zapoje nekoliko narodnih pesmi, ter trikrat zadoni gromoviti živio! Nek Nemeec podhujska tržko drhal, nemškutarski nacionalni gardisti zaženejo hruš, in prijeli so se Slovenci in

nemškutari. Dijaki brez orožja pobegnejo, tržka drhal je začela dirjati, napravila napad na Prelogovo stanovišče, in naš ljubi Prelog je moral v pobegu iskati varnosti za svoje življenje. Ta madež bode neizbrisljiv ostal v kroniki trga. On se naseli v Veržeji, kjer so ga pošteni varošani z veseljem sprejeli, leta 1850 pa se preseli v Maribor, v katerem letu je tudi pisatelj teh vrstic bil v Maribor prestavljen in ž njim 10 let zopet v ožji dotiki živel. Prišli so časi Bachove reakcije, politično gibanje je bilo zadušeno, in živeli smo v ljubem miru in strahu božjem prav mirno pod absolutizmom. Malo narodnjakov, kar nas je takrat v Mariboru živelo, se je zbiralo v privatnih krogih, podučevalo z berilom v domačem jeziku, in pripravljalo za prihodnje narodno delo, in to je prišlo v mladostni 1861, ko se je v Avstriji zopet ustavno državno življenje začelo.

(Konec sledi.)

Kritike.

J. Pajka Izbrani spisi.

Prvi zvezek.

Politični narodno-gospodarstveni, naučni spisi.

V Mariboru. Založil izdatelj.

Natisnoli F. Skaza in tovarišči 1872. v veliki osmerki, str. 201.

Cena 1 goldinar.

„Incevit liber dum amare incepimus patriam, illique soli servire“, teh Tacitovih besedi smo se spomnili, ko smo to novo slovensko knjigo, in še to v prav lični obleki v roke dobili. Učeni g. pisatelj očituje v svojih različnih spisih gorečo ljubezen do domovine, in res jej služi pošteno z vsemi svojimi dušnimi močmi. Vendar meni ne pristaja obširne kritike pisati o tej knjigi, prvič, ker v raznih predmetih, o katerih g. pisatelj govori v svojih spisih, manjka mi popolne znanosti, dalje bi utegnila moja presodba biti enostranska, ker ne živim samo ž njim že mnogo let v srčni prijateljski zavezi, nego kot njegov nekdanji učitelj bi utegnil v spisih najti marsikatero svojo misel, katero je zvesti učenec sprijel v svoj duh, in slabo klicio dognal do čvrstega klasa in globokoumnim premišljevanjem dozoril vsejano zrnce. Upam torej, da bode od druge izvedene roke nam prišel kritičen pretres, mi samo naznanjujemo to skozi in skozi zanimivo delo, in ga živo priporočujemo našim bralcem. Politični spisi se odlikujejo z logično ostrostjo, in jasnim razumljenjem tvarine, narodno-gospodarstveni po praktičnosti nasvetov, in naučni nam pokazujejo g. pisatelja kot estetično izobraženega moža, in mislečega pedagoga. Pisava pisateljeva je gramatično pravilna, gladka in brhka, da se najbolj abstraktne stvari s prijetnostjo berejo. Prepuščaje presodbo poedinih člankov strokovnjakom v politiki in narodnem gospodarstvu, pozdravljamo mladega a krepkega pisatelja s srčno dobrodošlico, in ga nagovarjamo naj svoje spise na dalje zbira in objavlja.

D. T.

P e s m i.

Horacij republikli.

(Pesni I 14.)

Spet oh! novi nesó v morje valovi te,
Ladja! Kaj li počneš? Črstvo polasti se
Luke! Ali ne vidiš,
Káko pust je veslarstva bok;

Káko ranjen od sap brzega Afrika
Jambor stenje in drog; káko bez kónopov
Gréde ladjine jédva
Pretrpé raztogótjeno

Mórje? Ti ne imáš celega jadra več,
Ne bogóv, da bi spet stiskana zvala jih.
Premda póntiška jela,
Lesá hčerka slovčéga,

Vznašáš čestni si rod, níčevo si imé:
Védi! brižni mornar líčnim ne upa nič
Kórmam. Ako ti vetrom
Nočes igra bit', čuvaj se!

Ti nedavno nemir ino nevílja mi,
Hrepenenje mi zdaj ino nemála skrb,
Ogni mórja se svetle
Méju Ciklade víitega.

Janko Pajk.

Iz literarne zapuščine Jakoba Košara.

(Glej „Zora“ štev. 2.)

I.

Pasterica.

Pasi se ovca, le mirno se pasi,
Travo zeleno ponuja ti gaj, —
Mene ziblejo pa glasi
Sladki vu nebeški raj.

Travnik v pozlačeni rosi mígeče,
Kaple bliskočejo jezero zvezd,
Dimja megla pa trepeče,
V zraku nad menoj od mest.

Potok s šumenjom v bistrini se valja,
Megla vu temne doline prašči,
V bliskanji pa modra dalja
Solčne iskre plamení.

Žari rumeni od solca bleščíjo,
Solnce kak ladja vu zraki vesla,
Igre pastirjov pa se zbudíjo
Tam, kde vu logi senca skakla.

Zato le ovca, le pasi se v miri,
Ino blekeči stvoriteli čest,
Gledaj, že pridejo berhki pastiri, —
Jaz grem pomagat jim v nčekov plest'.

30. maja 1830.

Zmesice.

Česke žabice.

(Iz „Hum. L.“)

— Prav je imel Bismark, da je primerjal avstrijske narode h konjem; kajti pretrpeti toliko hudega, k temu je zares konjska natura potrebna.

— A. Pomisli: v nekem českem mestu zmerjal je nemčurski policaj českega leva z mačko! — B. Ktera lovi nemške miši — ne?

— Vprašanje: Zakaj si Thiers toliko prizadeva za vpeljanje davka od surovin? — Odgovor: On se najbrže zanaša, da bode ta davek precej nesel, dokler so v Franciji — Prusaki.

— Kaj ne bi pasji davek veliko več nesel, če bi ga tudi špiclji plačevali?

— Ha, jaz stojim boljše, ko ministri: jaz pobiram brez dovoljenja! Eden za plotom.

— „Korliček“ dimnikarju: Gutheil! — Dimnikar: Vari, da me ne umažeš!

— Poljska: Slovan sem — Slovan tam,

Ustavaci, 'grajte,

Ja budu tancovat —

Jen (le) mi zapiskajte!

— A. Dunajčanje vedno tožijo zavoljo nesnage in terjajo, da bi se bolje pometalo. — B. Da, da! Boljšega pometanja je tam zares potreba.

— A. Ustavoverci tedaj spet ne vedo kod ni kam. — B. To nij res! Do Berlina na pr. najdejo tudi po temi.

— Wie konnte nur Herbst in seiner Adresse schreiben: „Wir preisen —“ statt: „Wir Preussen?“

Einer von unsere Leut.

Preložil: Pivčanin.

Srbske žabice.

(Iz srbske „Danice“ „Žiže“.)

— Profesor. Učite se, pridno dragi moji, kajti kar se navadite, tega vam nikdo ukrasti ne more. Dijak. E, če je takisto, potle mi še teže kdo to ukrade, cesar se — ne naučim.

— Učitelj. No, Matiček, povej, kaj je bil sv. Pavel? — Matiček molči. — Učitelj bi ga rad na to opomnil s početnimi črkami ter mu reče: „a — po —“. Matiček: Aha! gospod, vže vem! apostelj Pavel je bil apotekar.

— Dva berača jedla sta skupaj iz ene sklede, eden je videl, drugi je bil slep. Zgovorjeno je bilo, da se ne sme naglo grabiti; kdor naglo grabi, da ga sme drugi žlicoj po glavi udariti. Ko tako skupaj jesta, kar na enkrat udari slepec svojega tovarša po glavi. „Kaj me biješ — se potem ta zjezi nad slepcem — ko še videti ne moreš, če naglo grabim?“ — A slepec mu reče: „Ker jaz hitim, kar morem, pa me ti vendar ne udariš, si lahko mislim, kako še le ti grabiš.“

— Sodnik. Od kod tebi ta ura. Obtoženec. Kupil sem jo gospodine. Sodnik. Kje?

Obtoženec. Na dunajski ulici. Sodnik. Koliko je stala? Obtoženec (malo pomisli pa odgovori): Bogami, gospodine, zaboravio sam pitati.

— Vprašanje. Kaj pomenja ločitev justicije od administracije? Odgovor. Da nejma administracija z justicijo (pravico) nič opraviti.

— Glasoviti Nikolaj Machiavelli piše v enem svojem delu, da se čudi, kader vidi, kako ljudje, kupovaje lonce, ob nje trkajo, da vidijo, kakošen glas imajo. Kader se pa ženijo, gledajo preradi le na žensko lepoto, s čemur navadno slabo opravijo, kajti lonec, kader nej več za rabo, se proč vrže, a ženo treba je obdržati do smrti.

Lepo lice hitro zgine,

Lepa duša pa ne mine.

— V Pragi pride na plesu k enej gospodičini mladi gospodek, ki jo nježnim glasom zaprosi:

„Dürfte ich um einen Tanz bitten?“ — A ona mu reče: „Kaj vi gospodine ne znate česki?“

„Znam ali nečem govoriti,“ se smelo odreže. „I jaz znam plesati, pa nečem!“ reče vrla Čehinja.

— Patologična vprašanja: Kako je to: dokler je Napoleon na francoskem prestolu sedel, imel je vedno zdaj to, zdaj ono bolezen, — a zdaj, ko nej več cesar, je vedno zdrav? Od česa je ozdravil? Je še kaj takega zdravila?

— Darwinova antropologija uči, da so vsi ljudje opice, ki mu to verujejo, a kteri ne verujejo da so — osli. Ubogo človeštvo! Pivčanin.

Smešne posebnosti nekaterih umetnikov.

Kadar je slavni skladatelj Gluck se hotel nadahnoti, je šel na zeleni cvetoči travnik, tam sedel, dal tje prinesiti svoj klavir in buteljko šampanjca in tako sestavljal svojo Iphigenio in Orfeja. Italjanski umetnik Sarti, pa je najrajši v temni veliki sobami si zbiral muzikalične ideje. Cimarosa ni mogel komponovati, ako ni bilo okolo njega polno hruša in vriša. Tudi Cherubini ni bil drugači nadahnjjen za skladanja, nego da je se znašel v društvu. Sartini pa ni mogel nobenega takta napisati, če niso mačke okoli jega mijavkale. Passiello se je v posteljo vlegel, čez glavo z ruhani pokril, in tako nasnopal svoje umotvore. Zingarelli je prvije, nego se je podal na muzikalična skladanja, bral kakšno poglavje iz cerkvenih očetov. Hayden pa vsakokrat na prst vtaknil zlat prstan, ki mu ga je poklonil Friederik II. Brez njega ni bil v stanu nobenega zbora složiti. L. Časnik.

Opomba: Nadaljevanje in konec povesti „V vojni krajini“ pride v prihodnji številki.

Pri pesmi „Domovini“ je zadnjič po naključbi izostalo ime pevčeve: Podlimbarski.